Mircea FARCAŞ

CONSIDERAŢII MORFOLOGICE ASUPRA ARTICOLULUI ÎN SUBDIALECTUL MARAMUREŞEAN

1. ARTICOLUL HOTĂRÂT

1.1. Articolul hotărât enclitic

În subdialectul maramureşean vorbit la nord şi sud de Tisa, *articolul enclitic* **-l** nu se pronunţă la singular – acest lucru nu constituie o caracteristică a subdialectului maramureşean, deoarece se observă şi la nivelul întregii limbi tendinţa de a se renunţa la pronunţarea articolului enclitic[1]. Rolul lui este preluat de vocala **u** rămasă la final, când substantivele masculine se termină în **-u** vocalic, **-u** semivocalic, consoană nepalatalizată: *să tréĉem rîuu* (BA – Td-Bas., p. 320/5); *cu zd'íĉu* (BA – Td-Bas., p. 316/5); *boiér*^{i}*u* (AJ – Td-Bas., p. 369/25); *fúndu cárului* (ALRR-Mar., vol. III, h. 863); *s-o stîns fuócu* (AJ – Td-Bas., p. 370/5); *ai luad batalăú* (ST – Td-Bas., p. 377/15); *drícu d'inapói* (ALRR-Mar., vol. III, h. 858); *to*^{d} *cáşu* (ST – Td-Bas., p. 377/20); *obiĉáiu* (ST – Td-Bas., p. 387/5); *fundámentu* (AJ – Td-Bas., p. 355/5); *múru* (AJ – Td-Bas., p. 355/5); *cocóşu* (AJ – Td-Bas., p. 369/30); *cápătu ósii* (ALRR-Mar., vol. III, h. 855); *móşu* (AJ – Td-Bas., p. 369/25; 370/30); *cáru* (AJ – Td-Bas., p. 371/5); *vîrt'ĕju cárului* (ALRR-Mar., vol. III, h. 855); *úrsu* (AJ – Td-Bas., p. 371/5); *cu drótu* (AJ – Td-Bas., p. 373/5); *pă drúmu* (AJ – Td-Bas., p. 373/10); *lúpu* (AJ – Td-Bas., p. 373/20).

La plural, se menţine articolul din limba literară **-i:** *cu mńeii* (AJ – Td-Bas., p. 372/20); *úngurii* (ST – Td-Bas., p. 376/20); *ómeńii* (AJ – Td-Bas., p. 333/5). Substantivele masculine terminate în consoană palatală în limba literară, la plural articulat au formele: *ńémţî* (ST – Td-Bas., p. 376/5); *prióţî* (BA – Td-Bas., p. 322/10); *parínţî* (BA – Td-Bas., p. 323/35); *cu părínţî* (AJ – Td-Bas., p. 349/15; Pl – Td-Bas., p. 397/25); *fráţî* (AJ – Td-Bas., p. 374/35) – din cauza rostirii „dure" a lui **ţ**[2].

Substantivele masculine, feminine şi neutre terminate în **-e,** consoană nepalatalizată, iot; singular feminin **-a, -ă**, la plural vor avea forma unică **-le**: *cárăle* (ST – Td-Bas., p. 376/10); *stráturi*^{i}*le* (AJ – Td-Bas., p. 334/35); *númile* (AJ – Td-Bas., p. 336/20); *cabácuri*^{i}*l'ĕ* „vestoanele" (Pl – Td-Bas., p. 392/30) dar şi *căbáĉil'ĕ* (Pl – Td-Bas., p. 393/10); *pădúril'ĕ* (AJ – Td-Bas., p. 335/20); *bábil'e* (ST – Td-Bas., p. 386/15); *vít'ile* (ST – Td-Bas., p. 384/5); *şánţuril*^{v}*e* (BA – Td-Bas., p. 324/25); *úmerel'ĕ* (Pl – Td-Bas., p. 395/10); *feét'il'ĕ* (AJ – Td-Bas., p. 341/20); *rúfil'ĕ* (Pl – Td-Bas.,

BDD-A20857 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:52 UTC)

p. 400/5); *curăl'il'ĕ* (Pl – Td-Bas., p. 393/20); *péşt'il'ĕ* „muşchii de la porc” (AJ – Td-Bas., p. 360/30); *maşínili* (BA – Td-Bas., p. 323/15); *scînduril'ĕ* (ALRR-Mar., vol. III, h. 863), *l'émńĕl'ĕ d'i la lóitră* (ALRR-Mar., vol. III, h. 862); uneori acționează sincopa lui **-i-**: *pamînturli* (BA – Td-Bas., p. 323/10); *şánțurlʸi* (BA –Td-Bas., p. 324/25); *căsurli* (BA – Td-Bas., p. 324/5); *sîmburlʸe* (AJ – Td-Bas., p. 367/5); *cápurl'ĕ* (AJ – Td-Bas., p. 373/35); *lăturlʸe* (ST – Td-Bas., p. 382/15).

La substantivele feminine şi masculine terminate în **-ă**, singular, articolul ia locul desinenței[3] (ca în limba literară): *scîndură* > art. *scîndura cărului* (ALRR-Mar., vol. III, h. 863); *rúdă*> art.*rúda cărului* (ALRR-Mar., vol. III, h. 864); *teleágă*> art.*t'il'ága d'inapói* (ALRR-Mar., vol. III, h. 858). Articolul ia locul desinenței **-e** şi acolo unde, în limba literară, se păstrează[4] cum este cazul substantivului *vulpe* atestat în graiurile de la nordul Tisei sub forma *húlpă* care, articulat, va fi *húlpa*. În sud, situația este diferită, forma nearticulată a acestui substantiv păstrează desinența **-e**: *húlpe* (ALRR-Mar., vol. III, h. 583, pct. 221-240).

1.2. Articolul hotărât proclitic

Articolul hotărât proclitic ***lu***[5] „lui” apare frecvent în exprimarea genitivului analitic, folosit şi pentru persoane şi pentru lucruri, la singular şi plural: *máma lu núțu* (Pl – Td-Bas, p. 400/20), *măríe lu fodorícă* (ST – Td-Bas., p. 384/25), *iónu lu d'órd'e* (Td-Mar., Bb, p. 15), *vasîle-a lu țîgánu* (BA – Td-Bas., p. 325/15), *fičóru lu vasîle* (Td-Mar., Bz, p. 12/20), *măríie a lu ion* (Pl – Td-Bas., p. 394/10), *a lu ion a dok'íțî* (Pl – Td-Bas., p. 401/30), *marii lu dumńítru* (Td-Mar., Bb, p. 16), *vasalíiĕ lu putălăi* (AJ – Td-Bas., p. 341/25), *fičóru lu groşán* (Td-Mar., Bz, p. 12/20), *bábă a lu fodorícă* (ST – Td-Bas., p. 384/25), *pă pódu lu vasîlíe* (Td-Mar., Bz, p. 38/5), *dót'a lu láre* (Td-Mar., Bb, p. 5/5), *iónu lu g'órg'e* (Td-Mar., Bz, p. 11/25), *măríie a lu ion a tocăńérului* (Pl – Td-Bas., p. 394/10).

2. ARTICOLUL NEHOTĂRÂT

Se păstrează formele arhaice cu **-u** final nearticulat: *áiu* (Pl – Td-Bas., p. 403/10); *d'escîntătʷóriu* (ST – Td-Bas., p. 384/10). La sud de Tisa, înregistrăm prezența lui **-u** final doar în cazul cuvintelor: *cer* > *čăriu / čériu* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. LII, pct.: 221, 222, 224-227, 230-233, 239, 240) şi *álbu* (ALRR-Mar., vol. I, h. 20, pct. 221, 223, 224, 228, 229, 237).

Articolul nehotărât masculin **un** apare şi sub forma **on**, care predomină la nord de Tisa, dar îl întâlnim şi-n sud: *on fúlgere, túńet'e, foc* (BA – Td-Bas., p. 321/15); *on omătu aşă* (BA – Td-Bas., p. 324/5); *on strămóş* (BA – Td-Bas., p. 314/30); *on loc* (Td-Mar., Bb, p. 37/5); *on vînt* (BA – Td-Bas., p. 315/5); *c-on lipid'ĕu de fîn* (Td-Mar., Bb, p. 37/10); *on obiéct* (BA – Td-Bas., p. 325/5); *on om* (BA – Td-Bas., p. 325/5; ST – Td-Bas., p. 378/5); *on car* (Td-Mar., S, p. 35/15); *on fund* (AJ – Td-Bas., p. 359/25); *la on ńam* (Pl – Td-Bas., p. 400/30); *d'ínt-on loc înt-altu* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 949, pct. 226, 233); *d'ínt-on daráb* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 984, pct. 238); înainte de labialele **p, b, m - n**

BDD-A20857 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:52 UTC)

se aude **m:** *om pruŋc* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 918, pct. 223), *om părău* (Td-Mar., S, p. 12/10), *om motór* (Td-Mar., Bd, p. 15/15).

Se păstrează formele arhaice **unu, una***: únu păcurar*^{i} (ST – Td-Bas., p. 383/20); *úna dóo şpor*^{i} (ST – Td-Bas., p. 384/15).

Articolul nehotărât feminin este identic cu cel din limba literară: *o tráistă* (ST – Td-Bas., p. 379/20); *o hríbă* (AJ – Td-Bas., p. 367/10); la plural **nişte**: *níşt'ĕ bor*^{i}*ésă* (AJ – Td-Bas., p. 372/20); *ńíşt'ĕ d'oşt'ĕ* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 960, pct. 238) dar şi **ńeşt'e**: *ńeşte huĉág* (Td-Mar., Bz, p. 19/10), *ńeşte uo*^{u}*o* (Td-Mar., Bb, p. 41/5). Substantivul *maşină* circulă în formă nearticulată când face parte din compuse de tipul: *maşină d'ĕ măĉinát* (AJ – Td-Bas., p. 367/5). La fel, substantivul *vóie*, când intră în compunerea unor locuțiuni adverbiale, este utilizat în formă nearticulată, deşi în limba literară este articulat hotărât: *fără vóie părínțîlor* (AJ – Td-Bas., p. 368/30).

3. ARTICOLUL POSESIV-GENITIVAL

Articolul posesiv-genitival este invariabil, având forma ***a***[6], ca în cele mai multe graiuri dacoromâne: *ióji a cîrsńicului* (BA – Td-Bas., p. 314/20); *mări a mámii* (Pl – Td-Bas., p. 398/30); *a t'índî/a căsî* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XIV); *ión a níțâ* (BA – Td-Bas., p. 314/25); *a ńĕpótului fátă* (AJ – Td-Bas., p. 339/20); *ion a búdului* (BA – Td-Bas., p. 327/5); *a mătúşî mării* (AJ – Td-Bas., p. 372/5); *d'órd'-a stánului* (BA – Td-Bas., p. 327/25); *văsî a oláriului* (BA – Td-Bas., p. 328/25); *a nópțî* (ST – Td-Bas., p. 382/10).

4. ARTICOLUL ADJECTIVAL (DEMONSTRATIV)

Articolul adjectival are forme diferite după gen şi număr: *čobánu čăl máre* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 919, pct. 221); [băiatul] *čăl máre* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. LXI, pct. 221-240); *báiu čăl rău* (ALRR-Mar., vol. I, h. 167, pct.: 221, 222, 224-228, 231, 232); *čăl mai bătrîn* (Td-Mar., S., p. 35/5); *căldária čĕ máre / la čĕ mńícă* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 920, pct. 221); [fata] *čă mńícă* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. LXII, pct.: 223, 224, 226, 227); *io am fo čĕ mńícă* (Td-Mar., Bb, p. 35/5); *čĕ mńícă* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. LXII, pct.: 221, 222, 225, 235, 238, 240); *b*^{u}*ála čă r*^{î}*ă* (ALRR-Mar., vol. I, h. 167, pct.: 235, 236, 238); *bóla čăi r*^{î}*ă* (ALRR-Mar., vol. I, h. 167, pct. 237).

CONCLUZII*:*

1. Observăm că este preferat pentru genitivul analitic, construit cu articolul hotărât proclitic ***lu***, atât pentru lucruri cât şi pentru persoane.

2. Se conservă forme arhaice ale articolului nehotărât: *unu păcurar*^{i} (ca în subdialectele sud-dunărene).

3. O serie de substantive şi adjective se păstrează în forme arhaice cu ***-u*** final nearticulat, ex: *aiu, ceriu, albu*.

4. Articolul posesiv-genitival funcționează cu o singură formă invariabilă: ***a***.

5. Articolul hotărât enclitic ***-l*** nu este pronunțat, rolul lui fiind preluat de vocala ***u*** – se păstrează astfel caracteristica limbajului colocvial de a renunța la acest articol.

BDD-A20857 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:52 UTC)

ABREVIERI

AJ= Apşa de Jos
BA = Biserica Albă
Bb =Breb
Bd = Budeşti
Bs = Bârsana
Bz = Botiza
G = Giuleşti
S = Săpânța
ST = Strâmtura
P = Poiana Borşa
Pl = Plăiuț

BIBLIOGRAFIE

ALRR-Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureş*, vol. I-III, Editura Academiei, Bucureşti, 1969-1973; vol. IV, 1997.

ALR II, s.n. = E. Petrovici, *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, serie nouă, Institutul de Lingvistică, Cluj, vol. I-VII, 1956-1972.

*** *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1966.

Avram Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986.

Gheție Ion, Mareş Al., *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974.

Radu Gheorghe, cap. *Morfologie,* în *Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983, p. 108-131.

Td-Bas. = Marin Maria, Mărgărit Iulia, Neagoe Victorela – *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti, 2000.

Td-Mar. = *Texte dialectale din Maramureş* (materiale nepublicate 7 dosare pe 7 localități) culese în 1977 de către cercetători de la Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti", Bucureşti.

NOTE

[1] *Cf.* Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986, p. 67.

[2] Caracteristică şi zonei Chioarului. Vezi Gheorghe Radu, cap. *Morfologie* în *Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983, p. 117.

[3] *Cf. Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1966, p. 86.

[4] *Ibidem*, p. 86.

[5] Se pare că această formă este o inovație sudică care s-a extins, treptat, spre nord. În zona Maramureşului, documentele sec. al XVI-lea nu consemnează forma *lu*, ci *lui*. Vezi Ion Gheție, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974, p. 229.

[6] Forma invariabilă ***a*** este foarte veche, fiind atestată încă din sec. al XVI-lea. Vezi Ion Gheție, Al. Mareş, *op. cit.*, p. 233: Sălişte, 1593 – *a* invariabil.

BDD-A20857 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:52 UTC)